

Pro soudobý vývoj společenských věd je charakteristické nejen vzájemné prolínání společenskovědních disciplín, ale i aplikace poznatků a metod dosud rozvíjených především v exaktních vědách, zejména v matematice, kybernetice, fyzice aj. Toto „interdisciplinární hnutí“ se uplatňuje též v behaviorálních vědách [6], pokud chápou lidské chování jako projev složitého systému — osobnosti, na který působí řada faktorů.

Motivace pracovní činnosti je z hlediska společenského a zejména ekonomického náléhavým problémem, a proto byla v posledních letech zkoumána řadou psychologů, sociologů, ekonomů a filosofů.¹ Tento dosavadní způsob sledování otázek pracovní motivace je nekoordinovaný a tedy neproduktivní a zdoluhavý, a vcelku málo plodný. Přináší zpravidla jen dílčí výsledky, jejichž aplikabilita je omezená (platí jen v rámci určitého resortu, profese, sociální skupiny apod.). Ukazuje se, že k tomuto problému nelze přistupovat z úzkého hlediska, na základě systému poznatků a výzkumných metod jediné disciplíny. Pro odhalení gnoseologicky závažných poznatků překonávajících jednostrannost a relativní pravdivost vědeckých hypotéz a teorií, jichž lze dosáhnout v rámci jedné vědecké disciplíny, je nutná komplexní aplikace vědeckovýzkumných metod.

V tomto článku se pokusím naznačit koncepci výzkumu motivace pracovní činnosti se zřetelem na participaci jednotlivých vědních disciplín při řešení tohoto problému. Mechanismus působení hlavních faktorů lidské motivace lze objasnit pomocí jednoduchého modelu.

Na obr. 1 je znázorněn model motivace lidského chování. Schematicky vyjadřuje genezi motivace z hlediska jejich vzájemných vazeb s ostatními veličinami, zasahujícími do procesu individuálního jedná-

ní. Konstrukce modelu vychází z těchto premis:

a) Motivace je složitým psychickým projevem osobnosti individua v daných sociálních podmínkách. Motivaci tedy nelze přímo ovlivňovat vnějšími faktory bez zřetele ke struktuře osobnosti, jež při vytváření motivů působí jako dynamický celek.

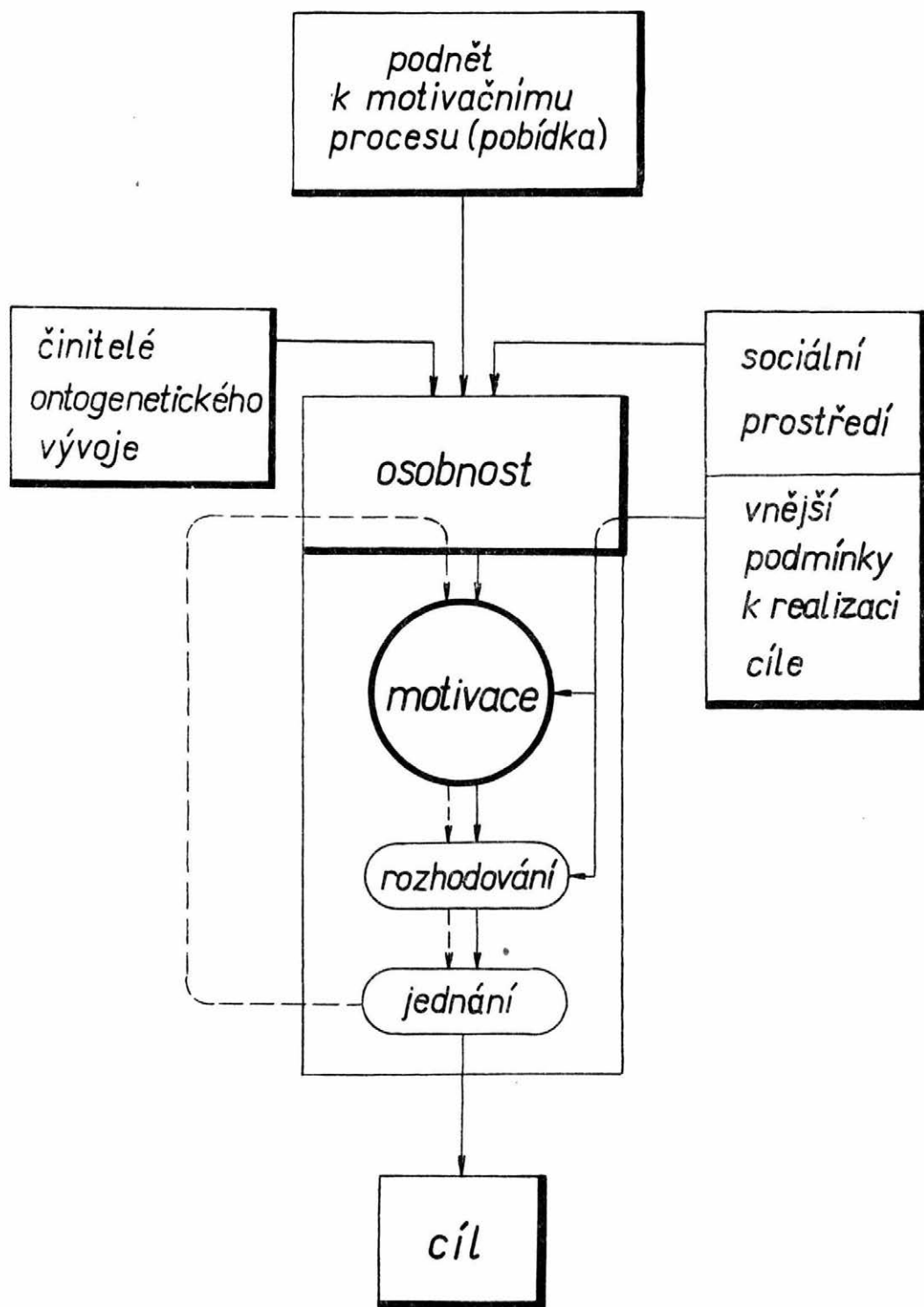
b) Model motivace je zjednodušený, vyjadřuje psychické dynamismy jen v hrubých rysech.

Předpoklad sub a) má pro pojetí motivace zásadní význam. Vychází z poznatků o osobnosti, vyjádřených různými autory, viz např. [5], [7], [8]. Předpoklad sub b) byl zaveden pro lepší přehlednost modelu.

Na motivačních procesech probíhajících v osobnosti participují všechny psychické dynamismy, od ontogeneticky nejstarších, biologicky podmíněných, až k ontogeneticky nejmladším, jež jsou podmíněny převážně sociálně. Jedná se zejména o pudy, žádosti, záliby, postoje, potřeby, individuální hodnoty, zájmy, aspirace, emoce. Model motivace vyjadřuje individuum jako relativně uzavřený dynamický systém, který komunikuje s prostředím. Osobnost je ovlivňována jednak činiteli ontogenetického vývoje (výchova v rodině, ve škole, vzdělání), jednak aktuálním sociálním prostředím (společnost v širším smyslu, pracovní prostředí, interpersonální vztahy, postoje sociální skupiny a jejich jednotlivých členů k individuu, projevu-jící se v hodnocení). Podmínkami sociálního prostředí v užším smyslu jsou vnější podmínky pro realizaci cíle. Tyto podmínky ovlivňují rozhodování, ovšem též prostřednictvím struktury osobnosti.

Motivace je projevem celé osobnosti; odráží se v ní jak druhové, tak i individuální rysy osobnosti. Spolu s vnějšími podmínkami pro realizaci cíle ovlivňuje

¹ Bibliografický soupis významnějších prací je uveden např. v článku [2] a v práci [4].

Obr. 1: Model procesu motivace

proces rozhodování. Rozhodovací kritéria jsou v lidské psychice založena nejen na principech logiky, ale bývají podstatně ovlivněna i emoční složkou. Z hlediska kybernetických metod nemají procesy rozhodování charakter deterministický (v klasickém Laplaceově smyslu), nýbrž stochastický.²

Na základě výsledků rozhodování probíhá proces jednání, pokud vnější podmínky umožňují jeho realizaci. Jednání individua je zpravidla cílové. Cíl může být dán apriorně (např. pracovní úkol), ale též nemusí být takto jednoznačně vymezen; v průběhu popisovaného procesu se může měnit, přičemž finálního cíle může být dosahováno pomocí dílčích cílů. V modelu motivace uváděném na obr. 1 se pro jednoduchost předpokládá, že se jedná o pevně vymezený cíl, který není ovlivňován ostatními veličinami.

Motivaci rozhodování a jednání nelze v zásadě oddělovat od struktury osobnosti. Mezi jednáním a motivací existuje zpětná vazba, která se ovšem uzavírá přes strukturu osobnosti (např. úroveň motivace bude mimo jiné ovlivněna úspěchem či nezdarem jednání, znalostí cíle a výsledků jednání i aspirační úrovní individua, apod.). Přesnější respektování dynamismů v motivačních procesech by vyžadovalo zavedení dalších zpětných vazeb (např. mezi motivací a některými vlastnostmi osobnosti apod.).

Z uvedeného modelu motivace lidského jednání vyplývá, že nelze pomocí jediné vědní disciplíny uspokojivě vyřešit otázky spojené s motivačními procesy. Zatímco otázky struktury a dynamiky osobnosti jsou především předmětem zkoumání psychologa, exogenní faktory, označené jako „sociální prostředí“ a „vnější podmínky k realizaci cíle“, jež podmiňují motivaci individua, vnášejí do problému motivace sociologická hlediska. Analogické poměry jsou v okruhu exogenních faktorů označených jakožto „podnět k motivačnímu procesu“, které kromě toho bývají výrazně modifikovány aspekty ekonomickými.

Pro praktické aplikace je výhodné rozdělit faktory motivace pracovní činnosti do dvou skupin [2], a to

1. na faktory vnějšího prostředí, které lze dělit na:

a) faktory sociálně ekonomické (např. společensko-ekonomické podmínky státu, společenský status oboru, společenské hodnocení práce jednotlivce nebo skupiny, mzdové systémy, hierarchie společenských hodnot),

b) faktory vyplývající z pracovního procesu (např. řízení a organizace podniku a pracovní skupiny, technická úroveň podniku nebo pracoviště, pracovní podmínky, cíle a úkoly pracovní skupiny, pracovní status oboru, charakter práce) a

2. na faktory osobnosti (sebehodnocení a aspirace individua, jeho zařazení v pracovní skupině, stupeň uspokojení prací, individuální zájmy, potřeby, cíle apod.).

Zjišťujeme, že ve skupině faktorů 1a) převažují otázky, jež jsou předmětem zkoumání především sociologie a ekonomie, přičemž v některých případech převažuje hledisko sociologické (např. společenský status oboru apod.), jindy ekonomické (např. způsob řízení národního hospodářství, základní principy odměny za práci, cenová politika a podobně). Skupina faktorů 1b) je předmětem pozornosti sociologů zaměřených na studium malých skupin (např. úkoly a cíle pracovní skupiny apod.) a ekonomických psychologů. V této skupině faktorů se psychologické hledisko bude překrývat se sociologickým, což vyžaduje dobrou spolupráci obou disciplín. Skupina faktorů 2. je zřejmě předmětem zkoumání psychologů; cenný může být též zobecňující pohled filosofa, zejména v některých otázkách (např. problém hodnot a hodnocení).

Z popsaného modelu jsou tedy patrné disciplíny, které participují na řešení problémů motivace lidského jednání z hlediska předmětu zkoumání, nikoli však z hlediska použitých metod zkoumání. Poznamenejme, že kromě obvyklých metod používaných v psychologii, v sociologii a v ekonomii lze očekávat především uplatnění matematických a kybernetických metod. Při hodnocení výsledků experimentálních šetření (např. při posuzování vlivu exogenních činitelů) se dobře uplatní statistické metody, dávající obraz o tom, jak jsou kvantitativní změny jedněch jevů

² Stochastické pojetí rozhodování umožňuje respektovat nekonzistenci (člověk, který se několikrát rozhoduje vždy za přesně stejných podmínek, nemusí se rozhodnout ve všech případech stejně)

a netranzitivitu (např. lze dávat přednost A před B, B před C a přitom C před A) lidského jednání.

podmiňovány kvantitativními změnami jiných jevů, a dále metody redukce dat, umožňující dedukovat ze souboru motivačních proměnných jen několik údajů (faktorů) (zejména korelační a faktorová analýza, jak je patrné např. z práce [4]), které vyjadřují podstatné vztahy mezi motivačními proměnnými.

Při zkoumání osobnosti, jejíž teorie dosud není soustavně kvantitativně zpracována, nalézají významné uplatnění kybernetické metody a některé další novodobé matematické disciplíny (např. operační analýza), jakož i fyzikální měřicí metody.

* * *

Literatura

- [1] Mayerová M., *Motivace a její význam pro psychologickou analýzu pracovní činnosti*, Železniční zdravotnictví, 8 (1965), č. 4, str. 188—194.
- [2] Mayerová M., *Sociální potřeby — činitelé pracovní motivace*, Psychologie v ekonomické praxi, 1966, č. 1—2, str. 37—48.
- [3] Mayerová M., *Pracovní motivace u některých profesí železniční dopravy*, Psychologie v ekonomické praxi, 1966, č. 3—4, str. 45—56.
- [4] Mayerová M., *Motivace pracovní činnosti*, disertační kandidátská práce, Filosofická fakulta KU, Praha 1967.
- [5] Mysliveček Z., *Obecná psychiatrie*, SZdN, Praha 1957.
- [6] Porket J. L., *Vědy o lidském chování*, Čs. psychologie, 10 (1966), č. 6, str. 580—600.
- [7] Tardy V., *Psychologie osobnosti*, SPN, Praha 1964.
- [8] Tardy V., *Problémy struktury osobnosti*, Studia psychologica, VII (1965), č. 1, str. 8 až 19.

[9] Tondl L., *Metodologické problémy věd o člověku* (Filipec a kol.: Člověk a moderní věda), MME, Orbis 1966, str. 112 až 155.

Резюме

Мария Майерова: Заметка к концепции группового исследования мотивировки трудовой деятельности

Мотивировка трудовой деятельности является одной из актуальных проблем, успешное решение которой можно осуществлять только в тесном взаимодействии различных специалистов, в особенности психологов, социологов и экономов. В предьявленной работе на основе модели мотивировки людского поведения обозначены связывания мотивировки с остальными величинами, связывающимися в процесс индивидуального обращения. Указываются предположения, при которых модель конструирована. Далее подробно поясняется функция модели. Упомянутая модель может быть подходящим пособием для координации исследования в области мотивировки трудовой деятельности.

Summary

Marie Mayerová: Contribution to the Conception of Team Research into the Motivation of Working Activity

The motivation of working activity represents one of the topical problems the successful solution of which cannot be realized without a close cooperation of various experts, especially psychologists, sociologists and economists. On the basis of the model of human behaviour motivation, the present paper points out the connections between motivation and the other variables interfering with the process of individual behaviour. After mentioning the conditions under which the model has been construed, its function is explained in detail. This model may prove a useful aid for coordinating research in the area of the motivation of working activity.